

К. О. Мудрицька*orcid.org/0000-0003-3759-8897**доктор філософії з права, доцент,**доцент кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін**Київського університету інтелектуальної власності та права*

СИНЕРГІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН

Вступ. Сучасна Україна перебуває в періоді активних змін, коли процеси євроінтеграції поєднуються із внутрішніми політичними та економічними викликами. Господарське право та господарський процес є ключовими інструментами забезпечення ефективності економічних відносин і захисту прав суб'єктів господарювання. Масштабні законодавчі зміни, внесені на початку 2020-х років, спрямовані на наближення правової системи України до європейських стандартів, але їх практична реалізація стикається з низкою труднощів.

Зокрема, на тлі політичної, економічної та безпекової нестабільності гостро проявились проблеми, пов'язані з практичною реалізацією норм матеріального права, які регулюють господарські відносини, і процесуальними механізмами, що забезпечують їх ефективне застосування. Наслідком чого є затримка у вирішенні господарських спорів, зниження прозорості судочинства та обмеження захисту прав суб'єктів господарювання.

У 2025 році питання синергії між господарським правом і господарським процесом набуває ще більшої актуальності, оскільки саме від їх ефективної взаємодії залежатиме стабільність господарського обігу, а також захист прав та інтересів суб'єктів господарювання.

Метою даного дослідження є комплексний аналіз синергії господарського права та господарського процесуального права в Україні з метою виявлення основних проблем їх взаємодії та розробки рекомендацій щодо вдосконалення законодавчої та судової практики. Основними завданнями дослідження є:

- визначення теоретичних основ синергії між матеріальними нормами та процесуальними механізмами;
- аналіз змін у Господарському процесуальному кодексі України та їх вплив на ефективність розгляду господарських спорів;
- виявлення проблем, пов'язаних з виконанням судових рішень у господарських спорах;
- розробка рекомендацій, спрямованих на адаптацію закордонного досвіду в контексті українських реалій.

Огляд останніх наукових досліджень. У науковому просторі активно проводяться дослідження з проблем реформування господарського права та процесу. Такі автори, як Р.П. Бойчук, О.В. Винник, Д. В. Задихайло, О. Р. Зельдіна, В.К. Мамутов, О. П. Підцерковний, В.В. Резнікова, В.А. Устименко, В.С. Щербина, та інші відзначають необхідність інтеграції матеріальних норм з ефективними процесуальними механізмами для забезпечення якісного правосуддя в господарських справах. Вдосконалення судової практики та процесу на основі сучасних методів доказування та використання електронних документів має вирішальне значення для досягнення прозорості та передбачуваності.

В.Б. Марченко, Є.В. Петров інші досліджували актуальне питання про те, чи варто скасовувати Господарський кодекс України та проблеми відновлення законодавства в сфері економіки відповідно до міжнародних стандартів, зокрема Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Водночас сьогодні ні законодавства, ні науково-теоретичного рівня недостатньо для розуміння основних підходів до переформатування господарського законодавства, враховуючи нові виклики та загрози для економіки безпеки нашої держави. В зв'язку з чим набирають обертів такі інноваційні підходи, як оцифрування судової системи та впровадження альтернативних методів вирішення спорів, але їх адаптація до української системи залишається фрагментарною, що потребує подальших досліджень та методичних рекомендацій.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні основи господарського права та процесу визначає відносини у сфері підприємництва та регулює діяльність суб'єктів господарської діяльності, встановлюючи права та обов'язки учасників господарських відносин. Господарський процес являє собою процедуру вирішення спорів, що виникають у зв'язку із господарською діяльністю суб'єктів господарювання та правовідносин які виникають між їх учасниками.

Синергія між матеріальними нормами та процесуальними механізмами забезпечує ефективне функціонування судової системи, підвищуючи рівень правового захисту. У доктрині права поняття «синергія» передбачає взаємне посилення ефекту: чим краще гармонізовані та узгоджені між собою норми господарського права і процедури їх застосування, тим ефективніше стає судова система, що підкреслює важливість інтеграції цих двох компонентів.

Таким чином, синергія цих двох складників полягає у гармонійному поєднанні матеріальних норм (регламентація прав і обов'язків учасників) та процесуальних механізмів (забезпечення ефективного захисту і виконання судових рішень).

З 2017 року Україна запровадила в Господарському процесуальному кодексі низку важливих законодавчих змін, спрямованих на спрощення та прискорення судового розгляду господарських спорів. З 2022 року у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ процесуальні зміни отримали подальший розвиток.

Диджиталізація судової системи. Впровадження обов'язкової електронної документації та онлайн-розгляд справ щодо окремих категорій спорів сприяє скороченню часу, витраченого на їх розгляд, і підвищенню прозорості процесу.

Процесуальні фільтри. Уточнення критеріїв приймання касаційних скарг допомагає зменшити перевантаження Верховного Суду та підвищити ефективність правосуддя.

Організаційні зміни. Впорядкування судової системи та розширення компетенції спеціалізованих палат забезпечують більш рівномірний розподіл справ та покращують доступ до правосуддя.

Попри позитивні тенденції, виникають складнощі у застосуванні нових правил через відсутність гармонізації законодавства та методичного забезпечення технологічних інновацій [6].

Поряд із впровадженням реформ і висхідними економічними викликами Україна через повномасштабне вторгнення стикається з такими проблемами.

Територіальна юрисдикція та оптимізація судів. Реорганізація судових установ відповідно до ч. 7 статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» внаслідок військових дій та економічної кризи призводить до нерівномірного розподілу судового навантаження та ускладнює доступ до правосуддя в певних регіонах, через зміну територіальної підсудності судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду [2].

Тривалість розгляду справ. Всупереч спрямованості нововведень щодо прискорення судового процесу, складність окремих господарських спорів продовжує бути обумовлена перевантаженістю судової системи і необхідністю проведення експертиз.

Відповідно до ч. 2 ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється [3].

Учасники судового процесу на підставі судового рішення забезпечуються можливістю брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції у порядку, встановленому законом [1]. Проте, через перебої з електропостачанням у судових установах внаслідок «повітряних атак», а також непоодинокі «повітряні тривоги» зумовлюють збільшення строків розгляду справи та можливості учасників справи бути присутніми у судовому засіданні. До цього в процесуальному аспекті ключовими актуальними питаннями при вирішенні господарських спорів є докази. Необхідність чітких правил щодо допустимості електронних доказів, забезпечення їх достовірності та відповідності сучасним технологічним стандартам. Слід зазначити, що перевірка електронних доказів на автентичність – суб'єктивне рішення суду на підставі внутрішнього переконання судді, при цьому є ймовірність, що висновок по справі може бути упередженим та необ'єктивними. Цей принцип наочно відображено в ст. 86 Господарського процесуального кодексу України, свідченням чого є те, що критерій достовірності електронних доказів – внутрішнє переконання судді, засноване на всебічному, повному і об'єктивному дослідженні доказів у справі [1].

Для об'єктивної картини варто визначити способи ідентифікації, особи яка створила електронний доказ [4]. Тому для використання електронних доказів в повному обсязі в законодавстві має бути чітке розмежування стандартів ідентифікації електронних та письмових доказів, розроблення спеціальних правил електронного подання та дослідження таких доказів, а формальні критерії допустимості електронних доказів повинні бути закріплені законом, як і правила їх збирання.

Забезпечення позову. Застосування заходів арешту активів, особливо в міжнародних спорах, вимагає ефективної координації між судовою та виконавчою системами.

Альтернативне вирішення спорів. Медіація, арбітраж та інші методи позасудового вирішення поступово набирають популярності, але їх використання обмежується фрагментований законодавчим регулюванням, яке вимагає подальшого реформування. Концептуальна ідея альтернативного підходу до врегулювання та вирішення

спорів полягає у необхідності розвантаження судів, підвищення ефективності роботи судової системи, зменшуючи фінансові та організаційні витрати, орієнтування на підвищення культури ділових відносин.

Запровадження недержавних способів врегулювання та вирішення правових конфліктів вимагає глибокого переосмислення не тільки юристами, але і суспільством в цілому [5].

Проблеми виконання судових рішень. Щодо процесу виконання судових рішень, слід зазначити, що на практиці існує ряд рішень, які фактично є невиконуваними. Зокрема, це стосується рішень, пов'язаних з об'єктами спорів, а також рішень немайнового характеру, які передбачають:

- передачу стягувачу предметів, зазначених у виконавчих документах;
- реалізацію майна, на яке накладено стягнення (зокрема, майна, що перебуває на тимчасово окупованих територіях);
- виконання рішення про конфіскацію майна;
- рішення, за якими боржник зобов'язаний особисто вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення;
- виконання рішення про відібрання дитини;
- встановлення порядку проведення побачень з дитиною або усунення перешкод для їх проведення;
- поновлення на роботі;
- виселення боржника;
- вселення стягувача.

Невиконання вказаних рішень обумовлено рядом факторів, зокрема, відсутністю майна через його знищення, втрату або викрадення; переселенням осіб до інших міст або країн, а також смертю; а також фактичною відсутністю підприємств, установ чи організацій, що становлять об'єкт стягнення.

Додатково, у процесуальному аспекті виникають труднощі із виконанням рішень, спрямованих на утримання доходів боржника (відрахування із заробітної плати та інших джерел доходу), стягнення аліментів та інших періодичних платежів. Це обумовлено тим, що значна частина боржників втрачає свої джерела доходу або перебуває за межами країни (країни ЄС, Грузія, Туреччина, Велика Британія та інші), що суттєво ускладнює можливості як державних, так і приватних виконавців здійснювати ефективно примусове виконання судових рішень.

Колізії та прогалини в законодавстві. Неможливість норм господарського права «йти в ногу» з глобалізацією економіки, що призводить до глобалізації права. Коли «обличчя світу» змінилося, необхідно, щоб право змінилось. Сучасна юридична карта світу – це різ-

нокольорова ковдра з національного права та порядку – тріщить по швах відповідно до того, як державні межі знецінюються та стають формальними лініями на політичних картах через трансформацію статусу держав. Юридична надбудова більше не може мати попереднього характеру автономних юридичних масивів, вона вимагає переосмислення з погляду глобальної економічної та соціальної основи [7].

Висновки. Синергія господарського права та процесу в Україні є фундаментальною умовою ефективного функціонування економіки та захисту прав суб'єктів господарювання.

У 2025 році, з огляду на внутрішні та зовнішні виклики, особливо актуальним стає подальше вдосконалення законодавства, диджиталізація судочинства, оптимізація територіальної мережі судів і розвиток альтернативних способів вирішення спорів. Лише комплексний підхід, що враховує і міжнародний досвід, і національні реалії, дасть змогу досягти прозорого, справедливого та швидкого судового захисту в господарських правовідносинах, що, своєю чергою, сприятиме економічній стабільності й інвестиційній привабливості України.

Для ефективного поєднання норм регламентації прав і обов'язків із відповідними процесуальними механізмами в господарському праві та господарському процесі необхідно:

1. Удосконалити законодавчу базу. Мають бути прийняті спеціальні правила щодо регулювання нових видів економічних правовідносин (цифрові активи, смартконтракти тощо), а також посилення відповідальності за невиконання судових рішень.

2. Посилити інституційну спроможність судів. Доцільно продовжити реформу судової системи з акцентом на матеріально-технічне забезпечення, підготовку суддів та оптимізацію територіальної мережі.

3. Розвивати альтернативне вирішення спорів. Законодавчі стимули для медіації, арбітражу та інших методів для полегшення роботи суду та прискорення вирішення конфліктів.

4. Цифровізація судового процесу. Продовження впровадження електронних судів, вдосконалення механізмів електронних доказів та розширення використання онлайн-зустрічей.

5. Узгодження із законодавством ЄС. Систематично впроваджувати стандарти та практики Європейського Союзу, зокрема щодо захисту інвестицій та конкуренції, а також гармонізації процесуальних правил.

Література

1. Господарський процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798> (дата звернення: 10.04.2025).

2. Про судоустрій і статус суддів : Закон від 02.06.2016, № 1402-VIII.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 10.04.2025).

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон від 12.05.2015, № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 10.04.2025).

4. Сергієнко М. П. Ефективність господарського судочинства в умовах диджиталізації. Український юридичний часопис. 2024. вип. 2. С. 17–25.

5. Яковенко І. М. Сучасні тенденції розвитку альтернативних способів вирішення господарських спорів в Україні. Юридична наука і практика. 2023. вип. 4. С. 62–69.

6. Smith, J. E-Justice Reforms in Post-Soviet States: The Case of Ukraine. International Journal of Law and Technology. 2023. Vol. 11, No. 3. P. 88–102.

7. Council of Europe. Recommendation CM/Rec(2010)12 of the Committee of Ministers to member states on judges: independence, efficiency and responsibilities : URL: <https://rm.coe.int/> (дата звернення: 10.04.2025).

Анотація

Мудрицька К. О. Синергія господарського права та процесу в Україні: виклики судового захисту прав учасників господарських правовідносин. – Стаття.

В умовах трансформації правової системи України синергія матеріального господарського права та господарського процесуального права набуває особливого значення. Ефективний судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання неможливий без їхньої узгодженої взаємодії. Сучасні виклики, включно з реформуванням судоустрою, нестабільністю правового регулювання та розвитком цифрової економіки, потребують нового осмислення механізмів правозастосування у сфері господарського права.

Попри зусилля з трансформації судової системи, її удосконалення стикається з низкою проблем. Яскравим прикладом є ситуація з Вищим судом з питань інтелектуальної власності: хоча ще у 2017 році було оголошено конкурс на заміщення вакантних посад суддів цього суду, фактично він так і не почав роботу. На сьогодні, у 2025 році, суд, який існує лише «на папері», вже перебуває на етапі ліквідації.

Тобто, господарські суди не були розвантажені, а ситуація ускладнюється ще й війною: змінюються межі підсудності, змінюються самі суди, які мають розглядати справи. У цих умовах синергія між матеріальними та процесуальними нормами господарського права стає ще більш актуальною, ніж будь-коли раніше.

У статті розкрито концептуальний взаємозв'язок між нормами господарського права, що регулюють зміст правовідносин між суб'єктами підприємницької діяльності та учасниками господарських правовідносин, і нормами господарського процесуального права, що забезпечують процедурну форму їх реалізації та захисту.

Проаналізувавши практику господарських судів, виявлено типові проблеми, з якими стикаються учасники спорів – затягування строків розгляду справ, неоднозначність застосування судової практики, складнощі доказування та виконання судових рішень.

Особливу увагу приділено інституційним і нормативним викликам: недостатній адаптованості про-

цесуального законодавства до сучасних економічних реалій, фрагментарності правового регулювання, а також необхідності посилення процесуальних гарантій для малого та середнього бізнесу.

Пропонуються напрями посилення синергії між матеріалом і процесом – від уніфікації підходів до тлумачення норм до більшої посилення ролі електронного судочинства та формування стабільної правової позиції Верховного Суду.

Стаття підкреслює, що сталий розвиток господарського обороту потребує не лише вдосконалення норм, а й формування єдиної правової культури, що ґрунтується на передбачуваності, рівності сторін та ефективності судового захисту.

Ключові слова: господарське право, господарське процесуальне право, актуальні проблеми, судовий захист, учасники, суб'єкти господарювання.

Summary

Mudrytska K. O. Synergy of commercial law and process in Ukraine: challenges of judicial protection of the rights of participants in commercial legal relations. – Article.

In the context of the transformation of Ukraine's legal system, the synergy between substantive commercial law and commercial procedural law acquires particular significance. Effective judicial protection of the rights and legitimate interests of business entities is impossible without their coordinated interaction. Contemporary challenges – including judicial system reform, legal regulation instability, and the development of the digital economy – require a renewed understanding of law enforcement mechanisms in the field of commercial law.

Despite efforts to transform the judicial system, its improvement faces a number of issues. A notable example is the situation regarding the Higher Court for Intellectual Property matters: although a competition for filling the vacant judicial positions of this court was announced as early as 2017, it never effectively commenced its operation. As of today in 2025, the court, existing merely “on paper,” is already undergoing liquidation.

In other words, commercial courts have not been sufficiently decongested, and the situation is further complicated by the ongoing conflict: jurisdictions are changing, and the courts responsible for hearing cases are also undergoing transformations. Under such conditions, the synergy between the substantive and procedural norms of commercial law becomes more relevant than ever.

This article elucidates the conceptual interrelation between the norms of commercial law which regulate the content of legal relations among participants of entrepreneurial activities and the norms of commercial procedural law, which provide the procedural framework for their implementation and protection. An analysis of the practice in commercial courts reveals typical issues encountered by litigants, such as prolonged case processing times, ambiguities in the application of judicial practice, and difficulties in proving and executing judicial decisions.

Special attention is devoted to the institutional and normative challenges: the insufficient adaptation of procedural legislation to modern economic realities, the fragmented nature of legal regulation, and the

need to strengthen procedural guarantees for small and medium-sized enterprises. Proposed measures to enhance the synergy between the substantive and procedural aspects of commercial law range from unifying the approaches to interpreting legal provisions to increasing the role of electronic judicial processes and establishing a stable legal position of the Supreme Court.

The article underlines that the sustainable development of commercial transactions requires not only the refinement of legal norms but also the cultivation of a unified legal culture grounded in predictability, equality of the parties, and effective judicial protection.

Key words: economic law, economic procedural law, actual problems, judicial protection, participants, economic entities.